OSMANLIDA PAŞALAR VE PADİŞAHLAR
1421-1520

SULTANLARIN GÖLGESİNDE İKTİDAR MÜCADELESİ

Kasım Bolat

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1572
KÜLTÜR SERİSİ: 898

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-989-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Son Okuma: Hüseyin Özdemir

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul - 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Kasım Bolat: 30.12.1985'te Samsun/Vezirköprü'de doğdu. İlköğretimini Vezirköprü'de, Ortaöğretimini Trabzon'da, lisans eğitimini İstanbul'da tamamladı. Yüksek lisansta *Balkanlar'dan İstanbul'a Türk Göçleri 1877-1890* başlıklı tezini hazırladı. Bolat, akademik ve yarı akademik makaleler kaleme almış, çeşitli dergilerde birçok kitap tanıtımı yapmıştır. Osmanlı Kurumlar Tarihi, Biyografi, Askeri Tarih, Harp Tarihi, Çatalca Muharebesi ve Balkan Göçleri üzerine çalışan yazar, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve en önemli harp tarihçisi olan Kurmay Yarbay Bursalı Mehmed Nihad'ın, B*alkan Harbi'nde Çatalca Muharebesi*'ni (2013) ve yine Mehmed Nihad'ın en önemli telif eseri olan üç ciltlik *Balkan Harbi Trakya Seferi* kitabının üçüncü cildinde yer alan Çatalca Muharebesi kısmını Genelkurmay ATASE belgelerinden de yararlanarak son derece titiz bir şekilde yayıma hazırlamıştır (2015). Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümünde doktora eğitimini sürdüren yazar, ilgi duyduğu konular üzerine çalışmalarını devam etmektedir.

İÇERİKLER

Ön Söz 11
Giriş 15
Paşaların Akıl Oyunları ve II. Murad'ın Cülusu 27
Buhranın Başlangıcı (1439-1444) 67
İki Şahin Arasında Genç Bir Sultan: II. Mehmed 103
Sultan Mehmed'den Ebül'l Feth'e 135
İstanbul'un Fethi ve *"Allah'ın Lanetine Uğrama"* Korkusu 147
Çandarlı Halil Paşa'nın Katli Meselesi 159
İmparatorluk Yolunda 165
Otlukbeli Savaşı: Kadim Çekişmeler Yeni Rekabet 191
Uzun Hasan'ı Takip Meselesi 209
Şehzade Mustafa'nın Ölümü 215
Mahmud Paşa-i Adni'nin İdamı ve Bir Devrin Sonu 221
Yeni Bir Kadro 233
Fatih'in Paşaları ve İç Siyaset 241
Karamanî Mehmed Paşa ve Fatih Kanunnamesi 273
Fatih'in Ölümü ve İkinci Fetret Devri 287
Fatih Sultan Mehmed'in Cenaze Merasimi 309
Bayezid ve Cem'in Taht; Paşaların ise Güç Mücadelesi 315
Yenişehir Muharebesi'ne Doğru (20 Haziran 1481) 321
Cem Taraftarlarının Sonu ve Bayezid'in Otoriteyi Kurması 353
Gedik Ahmed Paşa'nın *"Depelenmesi"* 357
Memlükler ile İlk Savaş ve Paşaların Rolü 381
Gazaya Geri Dönüş 403
Hased-i Akran Belası: Günah Keçisi Olarak Molla Lütfi 419
II. Bayezid'in *"Şark Meselesi"* ve Paşalar 441
Şahkulu Baba Tekeli İsyanı; 1511 453
Selimî ve Ahmedî Paşalar 469
Seraskerlik ve Padişahlık 499
II. Bayezid'in Dünyası ve Çevresi 521
Şehzade Selimşah'dan Yavuz Sultan Selim'e 545
Süleyman-ı Zaman, İskender-i Devran Yani Sultan Selim Han 567
Amasya Vak'ası (22 Şubat 1515) 599

Sahipkıran'ın Ahdi; İntikam Vakti 605
Şark Seferinden Mısır Seferine 615
Sahipkıran'ın Son Yılları ve Ölümü 651
Yavuz ve Örnek Bir Vezir Profili Olarak Pirî Mehmed Paşa 671
Son Söz 681
Kaynakça 689
Dizin 703

ÖN SÖZ

Türklerin ön söz okumadığı söylenir. Eğer bu kitabı merak edip elinize almışsanız ve okumak için sabırsızlanıyorsanız kitabın hacmine bakmadan kuvvetle muhtemel bu ön sözü de okuyorsunuzdur. Ön sözler en son yazıldıkları için birkaç yıllık çalışmanın bir bakıma alın teridir. Bu yüzden bizim yazdığımız bu ön söz de birkaç yıldır üzerinde çalıştığımız ve merak ederek okumalar yaptığımız, sonunda da heyecanla yazmaya çalıştığımız bir kitabın alın teridir. Buradaki tek kaygımız; okuduğumuz kitaplardan edindiğimiz ve zihnimizde kurguladığımız bilgiyi, istediğimiz gibi kitaba yansıtabilmektir. Bunda bir nebze olsun başarılı olduğumuzu zannediyorum. Eksik kalmış, atlanmış veyahut yanlış yorumlanmış bütün bilgilerin sorumluluğu bize aittir.

Her şarkının yazılma ve bestelenme hikâyesi olduğu gibi kitapların da birer yazılma hikâyesi vardır. Eğer bu tarih kitabı ise ayrı bir önem kazanmaktadır. Çünkü kaynakların sınırlı ve çelişkili olduğu dönemler için eseri telif etmek son derece güçleşir. Sınırlı bilgi konuyu anlamaya yetmezken verilen çelişkili bilgiler, doğruya ulaşmayı hiç olmadığı kadar zorlaştırmaktadır. Dolayısı ile sınırlı ve çelişkili bilgiler çerçevesinde yapılacak yorumlarda her zaman temkinli olmak zorunludur. Diğer yandan yazılan eserlerin satır araları ve vermek istedikleri mesajlara çok dikkat edilmelidir.

Osmanlı vekayinamelerini okuyanların en çok dikkatini çeken hususlardan birisi, devlet adamlarının ve özellikle paşaların kendi aralarındaki rekabetler ve sonuçlarıdır. Osmanlı vekayinamelerini düzenli bir şekilde okumaya başladığımdan itibaren bu konular benim de dikkatimi çekmeye başladı. Diğer yandan ansiklopedi maddelerinde paşalar arasında değinilen bu rekabet havası, durumun aslında görmezden gelinemeyecek kadar önemli olduğunu gösterdi. Ancak hiç şüphesiz benim için can alıcı ve hayret ettiğim nokta; bu rekabet havası içerisinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683 Viyana Kuşatması'nda bozguna uğraması sonunda rakiplerinin sevinçten sarayda halay çekmeleri oldu. İşte bu yüzden giriş hikâyemi sadece Osmanlı tarihinin değil, Türk tarihinin bir dönüm noktası olan bu bozgun sonrasında yaşananlar ile başlattım. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Baltacı Mehmed Paşa ve Köprülü Mehmed Paşa örneğinden sonra çok az dikkat çekilen klasik döneme geçiş yaptım ve özellikle Osmanlı Devleti'nin fütuhat ve teşkilatlanma çağı olan dört padişah dönemine odaklandım.

Esasen bu çalışma, üç kitap halinde yazmayı planladığım serinin ilkidir. Böylece farklı bir bakış açısı ile Osmanlı tarihini ikinci adamlar ve bunların arasındaki rekabetler üzerinden değerlendirmeye ve anlamaya çalışmaktayım. Diğer yandan ikinci adamların devlet işlerindeki yetki ve sorumluluğunu tayin etmeye çalışırken bütün bunlarda padişahın konumunu da belirlemeyi amaçladım. Zira 600 yıl hüküm sürmüş tek bir hanedana bağlı devlet, nasıl sağlam temeller üzerinde yükseldi ve bu süreçte ne gibi zorluklar yaşadı, sorusunun cevabını önemsiyorum. Eser için okumalar yapmaya başladığımda fark ettim ki paşalar arasındaki rekabet, sadece örneğini verdiğim 17. yy. ve daha sonraki yüzyıllar için geçerli olmayıp daha kuruluşundan itibaren kendisini gösteren politik bir iklimdir. Diğer yandan en ilginci de bazı paşaların "kul" oldukları halde efendileri üzerinde kurdukları otoritedir.

Kitapta bazı bilgilerin tekrarı ya da hatırlatılmasına tesadüf edebilirsiniz. Bu tekrarı sayfa doldurmak için değil, öncesi ve sonrasındaki gelişmelerin birbiri ile nasıl bağlantılı olduğunu göstermek için yaptık. Tarihte süreklilik önemli olduğu için gelişmeler arasındaki bu bağlantının her zaman aklımızın bir köşesinde olması gerekir. Zira eğer bu gibi durumlar ihmal edilecek olursa Çandarlı ailesinin ve ondan bağımsız olarak Karamanî Mehmed Paşa gibi devlet adamlarının aslında ne yapmaya çalıştıkları tam manası ile anlaşılamaz.

Kitap kronolojik bir sıra takip etmesine rağmen daha çok vak'a ve paşa merkezli anlatımlara yer verdik. Çünkü bu kitapta asıl ön plana çıkarmak istediğimiz husus, vak'aların gelişme sürecinde paşaların ve padişahların nasıl bir rol oynadıklarıdır. Bunu yaparken de kaynakların izin verdiği kadar hem paşaların hem de padişahların karakter yapılarını ve psikolojik durumlarını analiz etmeye çalıştık. Önceliğimiz paşalar olduğu için de kitabın isminde *"Paşalar ve Padişahlar"* ifadesini vurguladık. Okuduğunuz zaman göreceksiniz ki beyliği her ne kadar Osman Gazi kurmuşsa da genişleten ve ona gerçek devlet hüviyeti kazandıran ilmiye kökenli paşalar olmuştur. Bu yüzden Halil İnalcık'ın da dikkat çektiği gibi ilk dönem veziriazamları çoğunlukla ilmiye kökenli olmuşlardır.

Sonuç olarak altını çizmek istediğimiz bir nokta daha var. Osmanlı klasik tarihine dair yapılacak araştırmalar için öncelikle Halil İnalcık Hocamızın çalışmaları detaylı ve dikkatli bir şekilde okunması gerekmektedir. Zira onun üzerinde hassasiyetle durduğu ve yazdığı makalelerde sıkça tekrar ettiği bir konu var ki o da Osmanlı Devleti'nin bir uç beyliği olarak kurulması ve devlet teşekkülünde uyguladığı örfî ve şer'î hukuktur. Osmanlı Devleti bir İslam devleti olmasına rağmen Orta Asya'daki örfünden asla kopmadı. Bunu bir devlet politikası haline getirdi. En sonunda da bunu İslam ile birleştirdi ve ortaya *"padişah"* kimliği çıktı. *Fatih Kanunnamesi* de örfî bir kanun olmakla beraber, kendi döneminde oldukça tepki gördü. Zira devlet teşkilatı ve ceza

hukuku, padişah iradesine bağlı örfî uygulamalardı. Çoğunlukla İslam bakış açısı ile çelişmesine rağmen Fatih ve Karamanî Mehmed Paşa, devletin ciddi temellere oturması için bu konuda asla taviz vermedi. Yeri geldiğinde okuyacağınız gibi bu süreç içerisinde İslam hukukunu temsil eden Molla Gürani, bir bakıma kavga dövüş saraydan uzaklaştırıldı. Bütün bu bilgileri ve bakış açısını bizlere kazandıran ve yaptığı araştırmalarla kıyamete kadar tarihçilere yol gösterecek olan ve 25 Temmuz 2016'da aramızdan ayrılan Prof. Dr. Halil İnalcık Hocamızı ne kadar rahmet ve şükranla ansak azdır. Mekânı cennet olsun!

Böylesi bir eser hazırlanırken elbette en büyük problemlerden birisi de yazılı ve görsel materyal temini idi. Ancak bu konuda şanslı olduğumuzu zannediyorum. Gerek bilimsel araştırma metoduna vâkıf, gerekse kitabiyat bilgilerine hayran olduğum arkadaşların yardımını gördüm. Bütün bunların görsel materyal ile desteklenmesine imkan sağlayan ve tarihin peşini hiç bırakmayan paylaşımları ile ufkumuzu açan arkadaşlara da minnettarım. Kitabiyat konusunda yardımlarını gördüğüm Ümit Katırancı, Murat Uzunalioğlu ve Süleyman Şimşek'e; Bursa'nın adeta kültür dedektifi mesabesindeki Özgür Sanal ve Bayram Zorlu'ya; yaptığı alan araştırmaları ile her zaman bilgisine danıştığım ve izlenimlerini büyük bir heyecan ile paylaşan Halil Ölmez'e teşekkür ederim. Minyatür konusunda her daim yardımcı olan, dahası kitabın ön ve arka kapak minyatürlerini temin ederek gönderen tasvir sanatları uzmanı Habibe Çalışkan'a ve Edirne sevgisi ile Selimiye Camii'ni yüreğinin başkenti yaparak Edirne'den hiç çıkmayan IV. Mehmed'e adeta meydan okuyan Yeliz Üstüner Şahan'a da teşekkür ederim. Eserin yazılma sürecini yakından takip eden ve yoğun okumalar sonrasında gelen bıkkınlığı, verdiği moral ile dağıtan Duygu Nadia Tansuk'a da ayrıca minnettarım. Hiç şüphesiz bu eser; bilgi, belge ve motivasyon olmasa yazılamazdı.

Yazılan bu eserin okuyucu ile buluşmasında en büyük katkıyı sağlayanlardan birisi de Emine Çaykara Hanımefendi'dir. Kendileri, büyük bir heyecan ve merakla basılmasını istediği bu eserin Ötüken Neşriyat aracılığı ile yayınlanmasına vesile oldu. Ayrıca Emine Hanım'ın bana ve eserime güvenerek tavsiye ve telkinlerde bulunması, hayatım boyunca unutamayacağım anılar arasındadır. Bu konuda Emine Çaykara Hanım'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Diğer yandan her türlü kolaylığı sağlayarak eserin en iyi şekilde yayınlanmasına imkân sağlayan Ötüken Neşriyat'a ve eserin basım sürecini yakından takip eden Ötüken Neşriyat Editörü Sayın Göktürk Ömer Çakır Bey'e teşekkür ederim. Tarihçi olma yolunda kendilerinden çok şey öğrendiğim, her türlü sorumuzu bütün teferruatı ile cevaplandıran ve çalışmalarımızda bizleri teşvik eden Sayın Hocam Prof. Dr.Mehmet İpşirli'ye de çok teşekkür ederim. Doktora programında bulunduğum Çankırı Karatekin Üniversitesi, Tarih Bölümü Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ahmet Özcan'a, Tarihyazımına, edebiyat ile

ilişkisine ve kavramlara dair verdiği tavsiyelere teşekkür ederim. Yine Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyelerinden kıymetli Hocam Doç. Dr. Uğur Altuğ'a da, Osmanlı kurumları, yönetim ve devlet adamlarına dair verdiği ufuk açıcı bilgiler için de çok teşekkür ederim. Böylesi bir eserin aile desteği olmadan yazılamayacağı da bir gerçektir Bu açıdan değerli aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Zira annem Huriye ve babam Yusuf Bolat'ın eğitim hayatım boyunca bana gösterdikleri fedakârlık ve verdikleri motivasyon, bir evlat olarak onlara yaşatabileceğim her türlü gururun üstündedir.

GİRİŞ

Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683 II. Viyana Kuşatması'nda bozguna uğradığı haberi çabuk yayıldı. Paşa'nın bozgun haberi Belgrad'a ulaştığı zaman haberi duyanlar arasında sevinenler oldu. Çünkü Veziriazam Kara Mustafa Paşa; Darüssaade Ağası Yusuf Ağa ve Mirahur Boşnak Sarı Süleyman Ağa ile geçinemezdi. Paşa, ağalardan yüksek rütbede olmasına rağmen Rikab-ı Hümayunda tartışmaları hiç bitmezdi. Muhalifler birbirini kollar ve saraydan defetmek için fırsat ararlardı. Birbirlerini sevmeseler de tarafların Rikab-ı Hümayundan çıkmaları mümkün olmadı. Ancak Avusturya'daki bozgun haberi Belgrad'a geldiğinde Sarı Süleyman Ağa, Yusuf Ağa'nın odasına gitmiş ve "Adûmuzun işi bitti. İntikam alacak günler geldi." diyerek ayağa kalkmışlar, ellerine makremelerini alıp sarayda döne döne oynamışlardır.[1] Dahası kendisinin mansıb vererek yükselttiği adamlar dahi Kara Mustafa Paşa'nın içine düştüğü bu durumdan dolayı kendisinden yüz çevirmeye başladılar. Bunlardan birisi de Sarı Süleyman Ağa ve Darüssaade Ağası Yusuf Ağa ile ağız birliği yapan Kara İbrahim Paşa idi.

Sarı Süleyman ve Yusuf Ağa, Kara İbrahim Paşa'yı da kendilerine benzettiler. Her seferinde Kara İbrahim Paşa'nın yanına gidiyor ve sadarete gelmesi için onu teşvik ediyorlardı. Bu sefer de yine öyle oldu ve Kara İbrahim Paşa'nın yanına gidip "Bu herifin niceye dek kılıcın salarsın, muradın sadaret değil mi? İşte bundan eyü fursat mı olur?" diyorlardı. Oysaki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, İbrahim Paşa'yı Rikab-ı Hümayun'da küçük ve büyük mirahur yapmış; üçüncü vezaret ile de kaymakamlığa getirmiş idi. Kara İbrahim Paşa da sadaret sevdasına düşünce efendisinden yüz çevirdi. Sonrasında bu üçlü parti sahte mektuplar yazarak Padişah'a sundular. Amaçları Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı bir an önce katlettirmekti. Buna göre Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bozgun sonrasında akıbetini tahmin etmiş ve kendisini kurtarmak için sağa sola mektuplar yazmıştır. Bu üçlü parti de güya Merzifonlu'nun yazdığı bu mektupları bir şekilde ellerine geçirmişlerdir. Padişah IV. Mehmed'in yanına gidip "Askerî tâifesi şöyle dursun, halk-ı âlem bundan yüz çevirdi. Madem bu, sadâretde sağdır kimse sefere gelmez, tahkik haberimiz var; yalan söylersen itmeğin gözümüze dursu, saltanat sevdâsına düşmüş; bazı ocaklara

---

[1] Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Zeyl-i Fezleke 1654-7 Şubat 1695, [Silahdar Tarihi]*, Haz. Nazire Karaçay Türkal, Danışman Prof. Dr. Necdet Öztürk, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü [Yayınlanmamış Doktora Tezi], İstanbul, 2012, s. 913-914.

ve Anadolu diyârının müfsid mahallerine ve ale'l-husûs İç-il eşkıyasına hezâr gûne vadeler ile gönderdiği ıdlâl kâğıdları işte!.." diyorlardı. Padişah ise bu sahte mektuplara kulak asmadı. Zira Merzifonlu'dan bu tür bir girişim beklemiyordu. Mektupları okuyunca itimat etmedi ve "Bu âdem bu işin sahibi değildir." diye meclisi dağıttı.[2]

Diğer yandan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa saraydaki gelişmelerden haberdar oluyordu. Kapı kethüdası olan Çavuşbaşı Kadıköylü Mehmed Ağa ve bazı dostları, IV. Mehmed'in Veziriazam'a kırgın ve dahası kızgın olduğunu söylüyor ve ona bazı tavsiyelerde bulunuyorlardı. Buna göre Padişah'ı teskin etmek için bazı hediyelerin gönderilmesi ve özür beyan edilmesi yerinde olurdu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da bu tavsiye doğrultusunda telhiscisi İsmail Ağa'yı görevlendirdi ve değerli mücevherler ile birlikte 10.000 frengi altının Padişah'a verilmesini istedi. Telhisci İsmail Ağa, saraya gelince Veziriazam'ın muhalifleri bunu gördü ve korkuya kapıldılar. Buna göre eğer bu hediyeler Padişah'a verilecek olursa Veziriazam'a olan kızgınlığı geçer ve bu sefer iş tersine dönerdi. Merzifonlu'nun idamı için çalışan bu muhalifler bu sefer kendi canlarının telaşına düştüler. Telhisci İsmail Ağa'yı bir gece beklettiler. Kara İbrahim Paşa o gece Padişah'ın huzuruna girdi. Silahdar'ın deyimi ile "Ne didi ise didi, tamam tıkup doldurdı." IV. Mehmed geri dönüşü olmayan bir karar aldı. Ertesi gün Telhisci İsmail Ağa, Padişah'ın huzuruna çıktı. Ancak daha ne olduğunu bile anlamadan tahkir edildi. Padişah, İsmail Ağa'ya "Paşan da sen de kâzib bir alay mel'unlarsınız, devletim yıkup ırzım pâymâl eyledi. Askerim kırdırup be-nam paşalarım öldürdi ve memleketlerimi kâfire aldırdı." dedi ve İsmail Ağa'yı hapse attırdı. Sonrasında Kızlar Ağası Yusuf Ağa da Padişah'ın huzuruna girdi; çıktığında elinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamına dair Hatt-ı Şerif vardı. IV. Mehmed ayrıca Kapıcılar Kethüdası Gazzazoğlu Ahmed Ağa ve Çavuşbaşı Kadıköylü Mehmed Ağa'yı huzuruna çağırdı. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idam edileceğini bir kere de onlara söyledi. Buna göre bu ikili, Veziriazam'ın yanına gidecekler, ondaki emanetlerden mühr-i hümayun, sancak-ı şerif ve Kâbe örtüsünü alıp katline nezaret edeceklerdi. Bu emir kendilerine verilince Silahdar'ın tabiri ile "ağlaşarak" huzurdan çıktılar. Ayrıca Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idam edileceği, sarayda hemen duyuldu. İdam edilmemesi yönünde Padişah'a tavsiyelerde bulunanlar olsa da Padişah bunların hiç birisini dinlemedi. Dahası haberi Veziriazam'a duyurmamaları için katline itiraz eden Reisülküttab Las Mustafa Efendi ve Kapıcılar Kethüdası Frenk Hüseyin Ağa hapse atıldı.

Bütün bunlar olurken Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da Belgrad'a gelmişti. Onun planı, kışı Belgrad'da geçirip baharda Avusturya Seferi'ne devam etmekti. İdam edileceği gün Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, imamı Mahmud

---

[2] *Silahdar Tarihi*, s. 914.

Efendi ile öğle namazını kılmak için hazırlanıyordu. Mahmud Efendi, seccadesini sermiş ve Veziriazam'dan önce namaza durmuştu. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa da öğle namazının sünnetini kılmak için seccadesini serdi ve tam niyet edeceği sırada dışarıdan at şamatasını duydu. Merak içerisinde odasının penceresinden baktı ve gelenleri gördü. Bunlar Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa, Çavuşbaşı Mehmed Ağa ve Yeniçeri Ağası Vezir Bekrî Mustafa Paşa idiler. Veziriazam, olacakları anlamış gibi namaza durmayı bıraktı ve pencere önünde ellerini oğuşturarak gezinmeye başladı. İmam Mahmud Efendi de öğle namazının sünnetini kılınca ona döndü ve "İmam Efendi, namazı boz; iş gayri yüzden oldı." dedi. Bunun üzerine büyük bir şamata ile gelenlerin içeri girmelerini beklediler. Gelenleri Ali Kethüda karşıladı ancak hiç itibar etmeden doğruca Veziriazam'ın bulunduğu yere çıktılar. Yeniçeri Ağası Bekrî Mustafa Paşa Veziriazam'ın elini öptü. Kapıcılar Kethüdası ve Çavuşbaşı da selam verdiler. İlk olarak söze Merzifonlu başladı ve "Dahi ne haber?" dedi. Kapıcılar Kethüdası da kendilerinde olan emaneti almaya geldiklerini söyledi. Bu sırada Veziriazam'ın yüzünde korku ve kederden hiçbir eser yoktu. Bu yüzden "Emir Padişahımın!" diyerek kendisinde olan emanetleri odaya getirtti ve koynundaki mührü çıkarttı. Sonrasında "Bize ölüm var mı?" dedi. Gelenler de büyük bir üzüntü içerisinde "Olmak gerek, Allah imandan ayırmasın!" dediler. Bunun üzerine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa "Rıza Allah'ın!" diyerek öğle namazını kılmak için seccadesini hazırladı ve namazını kıldı. Dualar ettikten sonra huzurunda bulunan içoğlanlarına idamına şahit olmamaları ve belki de müdahalede bulunmamaları için "Artık siz varın gidin, beni duadan unutmayın." diyerek odadan dışarı çıkarttı. Üzerindeki kürkü ve başındaki sarığı da kendisi çıkartan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, sonrasında dışarıda bekleyenler için "Gelsünler ve şu kalıçayı kaldırın, cesedim toprağa âlûde olsun." dedi. Dediği gibi yerdeki halı kaldırıldı ve cellâtlar da içeri girip Veziriazam'ı boğmak üzere iplerini hazırladılar. Ayrıca Veziriazam cellâtlara yardımcı olmaktan da geri kalmadı. Cellâtlar boynuna ipi geçirdikleri sırada kendisi eli ile sakalını tuttu ve kaldırdı. Sonrasında "Takın!" dedi. Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa, Çavuşbaşı Mehmed Ağa ve Vezir Yeniçeri Ağası Bekrî Mustafa Paşa'nın gözleri önünde cellâtlar; Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı boğdular (25 Aralık 1683). Paşa'nın kıyafetlerini çıkarttılar, gasl ve tekfin edip namazını kıldılar. Son olarak da cellât, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kafasını kesti. Derisi yüzüldü ve Edirne'ye gönderildi. Bedeni Belgrad'daki sarayın karşısında bulunan cami avlusuna[3], Edirne'ye getirilen kafası ise adalet kasrında teşhir edildikten sonra Saruca Paşa Camii haziresine defnedildi. Viyana Müzesi'nde Merzifonlu'nun olduğu iddia edilen kafatası ise Osmanlı kaynaklarına göre gerçeği yansıtmamaktadır. Silahdar Fındıklılı

[3] *Silahdar Tarihi*, s. 918-919.

Mehmed Ağa ve Kantemir'e göre Veziriazam'ın kafası Padişah'ın emri ile İstanbul'daki külliyesine defnedilmiştir.[4]

IV. Mehmed, esasen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirmek istemiyordu. Ancak Veziriazam'ın muhalifleri o kadar baskın bir hale geldi ki idamdan başka bir çözüm önerilmiyordu. Diğer yandan modern araştırmacılar Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın idamını gerektirecek büyük bir bozguna sebep olmadığı, dahası kışı Belgrad'da geçirdikten sonra baharda yeniden hareket ederse bu sefer Viyana'yı alabileceği konusunda hemfikirdirler. Hatta kendi döneminde devleti içinde bulunduğu buhrandan kurtaracak kişi olarak yine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa görülüyordu. Bunun farkında olan Uzun İbrahim Paşa da Viyana bozgunu sonrasında idam edileceği sırada Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın da başına gelecekleri tahmin edercesine

> Egerçi bu âdem hâlâ benim helakime müsaraat üzre olmak hasebiyle hasm-ı canım ve adu-yı bi-emanım olduğu muhtaç-ı beyan değildir, lâkin Devlet-i Aliye'nin bu ana dek müstağrak-ı nan u nimeti olduğum ecilden hukuk-ı bendegîyi eda içün Padişahımızdan reca ederim ki töhmet-i inhizam ile bir böyle kuvvet ve miknet sahibi vezirin katl ü idamına ikdam etmeyüp bu işin hüsn-i suret bulmasını yine anın gerden-i iktidarına tahmil eyleye ki külliyetli etba ve kelam-ı âlem-muta sahibi bir vezir-i gayret-semirdir, yine bundan gayri vezir bu gaileyi sed ve damen-i mülkten dest-i teadi-i a'dayı reddedemez.

dediği aktarılır.[5]

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idam edildikten sonra onun yerine sadaret sevdası ile efendisinin katline ferman çıkartan Kara İbrahim Paşa Veziriazam oldu.[6] Ancak kaderin bir cilvesidir ki kendisi nasıl efendisinin idamı için çeşitli girişimlerde bulundu ise bu sefer de kendisi için birtakım çalışmalar yapılıyordu. İki yıl kadar veziriazamlık yapan Kara İbrahim Paşa 18 Aralık 1685'te azledildi. Darüssade Ağası'nın Padişah'a yaptığı tazyik sonucunda da Haziran-Temmuz 1687'de Rodos'ta idam edildi. Bedeni oraya defnedilirken kafası İstanbul'a getirildi.

Veziriazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın başına gelenler, -ama bu sefer üzüntü duyularak- daha sonra 1711'de de yaşandı. Sadrazam ve serasker olarak 1711'de Prut Seferi'ne giden ve ordunun dağılmasına mâni olmak için 1711'de Prut Antlaşması ile geri dönen Baltacı Mehmed Paşa hakkında muhalifleri bu haberi alınca telaşa düştüler. Bu muhalifler ise Şeyhülislam Es-seyid Ali Efendi, Damad Ali Paşa ve Darüssaade Ağası Süleyman Ağa idiler.

---

4 Abdülkadir Özcan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *DİA*, c. 29, s. 246-249.

5 Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid 1660-1703*, c. I, Haz. Abdülkadir Özcan, Baki Çakır, Yunus Uğur ve Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul, Mayıs 2013, s. 259.

6 Abdülkadir Özcan, "Kara İbrahim Paşa", *DİA*, c. 21, s. 329-330.

Bunlar Baltacı Mehmed Paşa'nın tahakkümünden ve olur olmadık yerde kendilerini aşağılamasından bıkmışlardı. Diğer yandan Baltacı'nın da muhaliflerinden geri kalır bir yanı olmayıp aynı şekilde iki taraf da birbirlerini saraydan uzaklaştırmanın çaresini arıyorlardı. Kendi aralarındaki ittifakı bilen Baltacı; eğer İstanbul'a gelirse onları katleder, sağ komazdı. Bu yüzden Sadrazam'ın sefere başladığı günden itibaren aleyhtarları da kendi aralarında çalışmalara başlamışlardı. Sadrazam hakkında

> Bu adama her ne kadar hulûs ve muhabbet gösterdik ise de birtakım adi insanların sözlerine inanarak aleyhimizdedir. Öldürülmemize fırsat arıyor. Yarın harpte muvaffak olarak geri dönünce mutlak hakkımızdan gelir. diyorlardı. Bunun için Sadrazam İstanbul'a gelmeden azledilmesi için Padişah'a gidip Şevketlü Efendim, Moskov Kralı ne mertebe mütemerrid bir lain olduğu malumdur. Eğer mukavemete zerre kadar mecali olsa bu kaleleri nasıl verirdi? Bu hâlet kemal-i müzayaka vü ızdırabından olduğu gün gibi zâhir ü aşikâr olup böyle fırsat bin senede bir ele geçmezken Serdar-ı Ekrem Hazretleri murad eylese Moskov Kralı'nı diri tutmaya ve hiç olmadığı halde bari İsveç Kralı'nın alınan kal'asın geri alıverip ordusundaki top ve cephanesini tamamen zapt etmeye minnet yoktu. Kırım Hanı kullarının ve İsveç Kralı'nın Devlet-i Aliyye'ye hayırlı olan sözlerini dinlemeyip küffarın akçasına tamah ile nâmınıza yazılacak cihangirlik unvanını kaçırması manen devlete ihanet gibidir.[7]

diyorlardı.

Baltacı Mehmed Paşa'nın Prut Seferi gerçekten de Rusları şaşkına çevirdi. Türk ordusu hem asker hem de top sayısı bakımından Ruslardan dört kat büyüktü.[8] Baltacı Mehmed Paşa'nın emri ile Türk topçuları Ruslara göz açtırmıyordu.[9] Türk piyade ve süvarilerinin de kontrollü bir şekilde Rus ordusuna saldırması Çar Petro'yu ciddi manada korkuttu ve Senatoya yazdığı mektupta "Benim bütün askerlerimle askerî bir hata işlemeden aldığım uydurma haberler üzerine bizim kuvvetlerden birkaç kat üstün Osmanlı ordusu tarafından ihata olundum. Yiyecek yolları tamamen Türklerin elinde olup Tanrı'nın lütfu olmazsa mağlup ve esir edileceğime şüphe etmiyorum. Şayet esir düşersem beni kendinize çar tanımayınız ve bir şey emredersem yapmayınız. Eğer kurtulup yanınıza gelirsem o vakit emirlerimi icra ediniz. Katlolunursam münasip birini hükümdar yapınız."[10] diyordu.

---

[7] Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid 1703-1722*, c. II, Haz. Abdülkadir Özcan, Baki Çakır, Yunus Uğur ve Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul, Mayıs 2013, s. 860.

[8] Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı* 1711, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1951, s. 419-421.

[9] Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, TTK, Ankara, 1999, s. 260.

[10] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV-I, TTK, Ankara, 1978, s. 82.

Baltacı'nın muhalifleri durumu daha da ileri taşıyıp Padişah'ı gazaba getirmek istiyor ve "Moskov Kralı'nı tutmak bir iş mi idi? Lakin kabahat geceleyin gelen altın arabalarındadır." diyorlardı. Padişah III. Ahmed de aslında durumun farkında idi ve bu sözlerin Baltacı'ya muhalif olanlar tarafından uydurulduğunu seziyordu. Baltacı hakkında dedikoduların kendisine ulaştırılmasından sonra gelen haberlere pek kulak asmıyor ve "Bu sözler belki gayza mebnidir. Böyle bir gazada bulunmuş veziri gelişi güzel azletmek münasip değildir." diyordu.[11]

1656'da Köprülü Mehmed Paşa; Mimar Kasım Ağa'nın, Valide Sultan'ın yanında her varışında Paşa'yı övmesi ve devlet yönetimine tavsiye etmesi sonucu sadrazam oldu. Daha önce hiçbir parlak başarısı olmayan, zaman zaman boşta kalan ve dahası kıyıda köşede duran bu ihtiyar adam; artık devletin en kudretli paşası idi. Bu kudret o kadar fazla idi ki Padişah'a ve Valide Sultan'a şart koşmuş ve şartlarını kabul ettirebilmişti. Köprülü Mehmed Paşa ile Valide Sultan sadaret meselesinin halli için karşı karşıya geldiği zaman Köprülü, bazı şartlarının olduğunu söyledi. Valide Sultan "O şartlar nelerdir?" dediği vakit Köprülü, "Müsaade olunur ise arz edeyim." dedi. Valide Sultan "Her ne arz edersen müsaade olunur." sözünü üç kere tekrar etti ve Köprülü Mehmed Paşa şartlarını saymaya başladı. Her bir maddesi birbirinden önemli ve dönemin siyasi durumunu yansıtan şartlar şunlardı:

Birincisi: "Evvela huzur-ı hümayuna her ne telhis edersem tenfiz olunup hilafı buyurulmaya!"

İkincisi: "Ednadan a'laya varınca menasıb u meratib vesair tevcihat hususunda kat'a bir taraftan sevk ve şefaatle bu kullarına ibram buyurulmaya ki devlet-i padişahîye enfa olan ricali istihdam kabil ola. Cümle ihtilalin sebebi şefaat-i na-makuledir."

Üçüncüsü: "Vüzera ve vükeladan birini, ya malına rağbeten veyahut hüsn-i itikadına binaen garim ü şerik makamına vazedip bu kullarının istiklaline halel verilmeye!"

Dördüncü ve son şartı ise: "Bu kulları hakkında ashab-ı ağraz olan münafikine ruhsat-ı kelam verilmeye. Zira cümle âlem devletten hissemend olmak ister. Âlemi cümleten irza kabil değildir. Ol cihetten bu makam sahibine hussad u husema katı çoktur. Hücum-ı nası kat ve fesadı defetmeye, zem ü mesavi kapısını seddetmekten gayri çare yoktur."[12]

Köprülü'nün sadrazam olması sarayda şaşkınlığa yol açtı. Kimsenin bu derece yükselmesini beklemediği ama bazı duyumlar alındığı birisiydi. Zaten bu yüzden gazaba da uğramış, bir dönem saraydan sürgün yolu ile uzaklaştırılmıştı. Saraydaki gelişmeleri yakından takip eden Gürcü Mehmed Paşa, bu

---

[11] Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid 1703-1722*, c. II, s. 859-861.

[12] Naima Mustafa Efendi, *Tarih-i Naima*, c. IV, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 2007, s. 1700-1701.

durumdan oldukça tedirgin oluyordu. Bu yüzden de Köprülü Mehmed Paşa'yı Köstendil sancağına sürgün ederek saraydan uzaklaştırdı. Mimar Kasım Ağa'nın Valide Sultan ile sık sık görüşmesi, hakkındaki duyumu daha da ciddi hale getirdi. Mimar Kasım Ağa, Köprülü Mehmed Paşa'nın vezirliğe layık olduğunu söyledi. Ancak Valide Sultan'ın aklında Gürcü Mehmed Paşa vardı. Valide Sultan, "eğer Gürcü yapamazsa tekrar görüşülür", diyerek durumu karara bağladı. Bu durumdan haberdar olan ve Kasım Ağa'yı hiç sevmeyen Siyavuş Paşa, Kasım Ağa'yı yanına çağırıp sakalını öptü ve ona teşekkür etti. Çünkü Kasım Ağa, Valide Sultan ile görüşmesinde Siyavuş Paşa'nın Gürcü Paşa'dan daha reşid olduğunu söylemişti.

Saraydan da uzaklaştırılsa, hakkında muhalif ittifaklar da kurulsa Köprülü Mehmed Paşa, 1656'da sadrazam oldu. Muhalifleri, onun sadrazam olduğunu duyunca "Ha hay, Köprülü gibi âdemde mi sadarete geçermiş? Gör ne zamana yetiştik? O koca ihtiyar üç aya kalmaz azlolunur, bakın görün. Bu zamana kadar devlete ne hizmet etmiş ki bir hizmet beklensin." demişlerdi.[13]

Köprülü kendi aleyhine bazı ittifakların olacağını biliyordu. Bunun için hemen çalışmalara başladı. İlk olarak yavaş yavaş saraydaki muhaliflerini yolladı. Valide Sultan ile arası çok iyi olan, vezirlerin nasb ve azlinde etkili olan Kızlarağası Süleyman Ağa ile iyi geçinme yoluna gitti ve yakın dost oldular. Köprülü, Süleyman Ağa'nın gönlünü hoş tutarak sarayı karıştırmasını önlemek istiyordu. Çünkü Kızlarağası, vezirleri ve sadrazamları azlettirmek için sipahi ve yeniçerileri kışkırtıyordu. Köprülü bundan sonra zorbaların peşine düştü. İmparatorluğun dâhili düzenini sağlamaya çalıştı. Köprülü'nün siyasetinde zorbalara ve "yeryüzünde fesat çıkaranlar"a acımak yoktu. Rehin ya da esir almıyor, fidye istemiyor şantaj yapmıyordu. Köprülü kul taifesindeki zorbaları ve Kadızadelileri yakaladığı yerde katlediyordu.

Paşalar arasında gizli ya da aşikâr ittifak ve ihtilaflar Osmanlı Devleti'nin İmparatorluk sürecinde de görülen bir durumdur. Paşaların, padişaha yakın olarak devlet içerisinde yükselmeleri daha çok başarıları sayesinde olsa da birbirlerini devletten tasfiye etmeleri de sıkça görülen bir durumdu. Bu partileşme/gruplaşma; II. Murad ve II. Mehmed dönemlerinde yoğun bir şekilde kendini gösterdi. 16.yy. sonunda Kanuni'nin ölümü; oğlu II. Selim ve torunları III. Murad ile III. Mehmed'in saltanatlarında artık devlet yönetimi paşaların elinde kalmış; 17. yy.'da ise paşalardan saray ağalarına geçmiştir. III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinde Ferhat Paşa ve Koca Sinan paşaların birbirlerine

[13] Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani*, Haz. Ertuğrul Oral [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2000, s. 52. Aynı eserin daha önce farklı yayınları da yapılmıştır. Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani*, Haz. Ömer Karayumak, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 103; Mehmed Halife, *Tarih-i Gılmani*, Haz. Kamil Su, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 62.

olan muhalefeti, Devlet'i amansız bir maceraya sürüklemiştir. Hatta dönemin tarihçisi Mustafa Selanikî Efendi; Sinan ve Ferhat paşaların yaptıklarını hainlik olarak görmekte ve devletin nizam bulması için bazılarının bu iki serdarın kafalarının kesilmesi önerisinde bulunduklarını nakletmektedir. Buna göre yeniçeri ve sipahileri ayaklandırarak birbirlerini öldürmeye çalışan Ferhad ve Sinan paşalar her ne kadar bu girişimlerden kurtulsalar da birbirlerinin peşini bırakmamaktadırlar. Bunun için onları tanıyanlar tarafından "Bu iki serdarun ki biribirine düşmişlerdür, başları saltanat meydanında galtan olmayınca Padişah-ı zemin u zemanun kuvvet-i kahiresi kulûbda cay-gir olmaz." deniliyordu.[14]

Paşaların partileşmesi açısından ve padişah üzerinde etki oluşturmaları bakımından II. Murad Dönemi'nde sarayda kendini gösteren Zağanos Paşa iyi bir örnektir. Zağanos Paşa, II. Murad'ın saltanatındaki sıkıntılı dönemlerde Padişah'a yakın olmuş ve takdirini kazanmıştır. Yapılan mücadelelerde başarılı olmasının da etkisiyle Padişah II. Murad, -Franz Babinger'e göre- kızı Fatma Sultan ile Zağanos Paşa'yı evlendirmiştir. Böylece Zağanos Paşa bir süreliğine II. Mehmed'in hem eniştesi hem de kayınpederi olmuştur. Zira II. Mehmed, ikinci saltanatında Zağanos'un kızlarından Hatice Hatun ile evlenmiş ve Paşa'yı 1456'da sadaretten azlettiği gibi kızını da boşamıştır.[15] Zağanos'un bir diğer kızı da halefi Mahmud Paşa ile evlidir.[16] Ancak Çağatay Uluçay, eserinde Babinger'in Fatma Hatun ile Zağanos Paşa'nın evliliğinde yanıldığını ve vesikalara göre Fatma Hatun'un Zağanos Paşa ile evli olmayıp Çandarlı Halil Paşa'nın kardeşi Mahmud Çelebi ile evlendiğini söyleyerek onunla çelişmiştir.[17] Çandarlı İbrahim'in oğlu ve Veziriazam Halil Paşa'nın kardeşi Mahmud Çelebi, II. Murad'ın kız kardeşlerinden Hafsa Hatun ile evlenmiştir. Bu evlilikten İsfahan Şah, Ali Çelebi, Hüseyin Çelebi, Hasan Çelebi ve Mustafa Çelebi adında çocukları olmuştur.[18] Zağanos Paşa'nın II. Mehmed ile ne zaman ve nasıl tanıştığı pek bilinmiyor. Ancak II. Murad'ın oğlu Şehzade Alâeddin'in vefatı üzerine tek veliaht olarak kalan II. Mehmed'e yakın olmuş ve Hadım Şehâbeddin Şahin Paşa ile birlikte güçlü Veziriazam Çandarlı Halil Paşa'ya karşı siyasi bir muhalefet içine girmişler ve bunda da başarılı olmuşlardır.

---

[14] Selanikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selanikî 1595-1600*, c. II, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 1999, s. 501.

[15] Muharrem Eren, *Zağnos Paşa*, Kültür ve Eğitim Vakfı, Balıkesir. 1994, s. 28.

[16] Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, İngilizce Baskıdan Çev. Dost Körpe, Oğlak Bilimsel Kitaplar, 8. Baskı, İstanbul, 2013, s. 162.

[17] Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2001, s. 17; İzladi Derbendi'ndeki düşmanı takip sırasında esir olur. Bu dönemin bütün Osmanlı kaynaklarında kendisinden Halil Paşa'nın kardeşi, II. Murad'ın damadı olarak söz edilir. Örnek, Neşri, c. II, s. 647.

[18] Uluçay, *Padişahların Kadınları*.., s. 12; Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, s. 55 ve kitabın sonundaki soy ağacına bakarak bu evlilik sonrası aileyi takip etmek mümkündür.

II. Mehmed'in, Çandarlı Halil Paşa'ya karşı tavır almasında ilk saltanat yılları etkili oldu. Sultan II. Murad, Şehzade Alâeddin'in vefatı ve Rumeli'deki akıncı beylerinin didişmeleri yüzünden bir hayli üzülmüş ve Osmanlı ordusunun Rumeli'deki gerileyişini de gördükten sonra saltanata bir süre ara vererek dinlenmek istemiştir. II. Murad, bu üzüntüler içerisinde tahttan çekildi.

II. Murad'ın tahttan çekilişi ve sonrasındaki saray politikaları, paşalar arasındaki ittifak ve ihtilafı daha da güçlendirdi. Zağanos Paşa'nın olduğu grup; II. Mehmed'in tahtta kalarak daha aktif rol almasını ve kendisini her şekilde göstererek otoritesini kurmasını istiyordu. Buna rağmen Çandarlı Halil Paşa ise devletin genç Padişah ile birlikte kendine muhalif olan devlet adamları tarafından bâdireye sürükleneceğini düşünerek II. Mehmed'in aldığı kararlara karşı çıkıyor; II. Murad'ın tekrar tahta çıkması ve ordusunun başına geçmesi için onu teşvik ediyordu. II. Murad, Varna Savaşı'nda ordunun başına geçti. Ancak Çandarlı Halil Paşa'nın muhalefet etmesine rağmen II. Murad, sefer sonrasında padişahlığı tekrar almadı ve Sultan II. Mehmed, tahtta kaldı. Bu, Zağanos Paşa ve grubunun ne kadar kuvvetli olduğunun da bir göstergesidir. Çandarlı Halil Paşa'nın Padişah II. Mehmed'e her muhalif tavrı; genç Padişah'ı, kendisinden uzaklaştırıyor ve aralarındaki ipleri tamamen koparıyordu. Ancak 1446'da II. Murad, Çandarlı Halil Paşa'nın baskılarına daha fazla kayıtsız kalamadı ve II. Mehmed tahttan indirilerek II. Murad yeniden padişah oldu. II. Murad'ın yeniden padişah olması Zağanos Paşa ve Şehâbeddin Paşa için iyi olmadı. II. Murad'ın tahtı geri almasından hemen sonra Çandarlı Halil Paşa'nın ilk icraatı, Zağanos ve Şehâbeddin Paşaları merkezden uzaklaştırmak oldu.

Zağanos Paşa'nın aktif bir siyaset takip etmesi, II. Mehmed'in de istediği bir politikaydı. Ancak Çandarlı Halil Paşa tarafından kısıtlanması, kendini göstermek isteyen genç Padişah'ın öfkelenmesine neden oluyordu.

II. Mehmed, 1451'de II. Murad'ın ölümü ile yeniden ve kesintisiz olarak tahta çıktı. Saltanatının ilk yıllarında kendisine öfke duysa dahi bunu belli etmedi ve Çandarlı Halil Paşa'yı veziriazamlıkta bıraktı. Merkezden uzaklaşmış olan Zağanos ve Şehâbeddin paşalar da II. Mehmed'in padişah olmasından sonra yeniden Sultan'ın yanına geldiler. Zağanos Paşa, çok erken yaşlarından itibaren II. Mehmed'in İstanbul'u fethetmesi ya da fethini düşünmesi için onu fikren hazırlıyordu. Bu, adını tarihe kazıyacak olan büyük fetih olduğu için II. Mehmed'i de heyecanlandırıyordu. Bunun için II. Mehmed ve Zağanos Paşa, İstanbul'un fethi için çalışmalara başladı. Zağanos Paşa, Rumeli Hisarı'nın inşasında büyük rol oynadı. Hisar'ın yapımı için gerekli malzemelerin tedariki ile işe başladı ve II. Mehmed, diğer vezirler gibi Hisar'ın bir kulesinin inşasını bizzat ona verdi. Zağanos Paşa'nın inşa ettirdiği kısımda iki kitabe bulunur. Kitabelerdeki unvanının *"Vezirü'l-muazzam"* şeklinde yazılması

Zağanos Paşa'nın II. Mehmed yanındaki kudretini göstermesi açısından son derece önemlidir. Zağanos Paşa ayrıca İstanbul'un fethi için gerekli harp aletlerini de tedarik ediyor ve artık aşikâr olan fetih düşüncesine muhalefet edenlere de bizzat İstanbul'un fethini savunarak Padişah'ın yanında duruyordu. Fethe hem fikrî hem de fiilî olarak gönüllü olduğu için İstanbul'un fethinde stratejik öneme sahip olan Haliç surları karşısındaki kesimde Galata-Kasımpaşa sırtlarında konuşlandı.

İstanbul'un fethinin en kritik günü 20 Nisan idi. Bu tarihte Padişah II. Mehmed kaygılanmış ve kuşatmayı kaldırması yönünde üzerindeki baskılar artmıştı. Özellikle Çandarlı Halil Paşa'nın fethe başından beri karşı olması moralini daha da bozuyor ama Zağanos Paşa'nın teşvikleri ile gayrete geliyordu. Çünkü Osmanlı ordugâhında bazı sıkıntılar yaşandığı gibi muharebenin son günlerinde umumi hücum yapılacağı sırada Batı'dan kötü haberlerin gelmesi endişelere yol açıyordu. Ancak Zağanos Paşa'nın da geri adım atmaması her zaman takdir ediliyordu. Çandarlı Halil Paşa her zaman olduğu gibi fethin en kritik gününde de sürekli olarak Macarları işaret ediyor ve Bizans İmparatoru'na yardıma geldiklerini söylüyordu. Dahası, ona göre bütün Hristiyan dünyası İstanbul'a yardım için büyük bir ittifak kurmuş ve harekete hazır hale gelmişti. Bunun yanı sıra ikinci vezir konumundaki Zağanos Paşa ise bu ittifaka hiçbir zaman ihtimal vermedi. Aktarıldığına göre Zağanos Paşa bu mecliste II. Mehmed'e "Padişahım senin kudretin çok ve büyüktür, öyle ki dünyanın hiçbir hükümdarı seni yenemez. O kadar günden beri muharebe ettiğimiz İstanbul şehrini şimdi terk etme. Halen Romalıların İmparatorluğu ehemmiyetsizdir. Şehrin surlarını dövmüş bulunuyoruz ve bunlar bizim topların tesiriyle yarı yarıya tahrip edilmiştir. Bundan başka biliyorum, İtalya'daki Latinlerden de hiçbir yardım beklemiyorlar." dedi.

Zağanos Paşa'nın bu görüşü Divanda bulunan Turhan Bey tarafından da kabul gördü ve Batı'dan İstanbul'a yardım gelmeyeceğini, gelse dahi kendi kuvvetleri ile onlara mukavemet edip geçişlerine mâni olacağını söyledi. Bunun üzerine Mehmed kendini topladı ve Divanda bulunanlara "Sanki bütün dünyayı zapt eden Makedonyalı İskender'in kudreti benimkinden fazla mıydı? Artık muharebe etmek ve talihi denemek istiyorum. Zira büyük babam ve babam gelmiş ve muharebe etmişlerdi. Lâkin bugün benim sahip olduğum büyük ordu onlarda yoktu ve hele bendeki toplara onlar mâlik değillerdi. Onun için ey Zağanos, sana diyorum; bütün kuvvetlerimizle muharebe edeceğimiz günü istediğin gibi hazırla! Orduları istediğin gibi yerleştir, şehre gidip yardım etmelerine meydan vermemek için Galata'yı kapa! Beğendiğin gibi hareket et." dedi. Böylece II. Mehmed, en başından beri İstanbul'un fethine

kendisini teşvik eden lalasına umumi hücum saatini belirlemesini istiyor ve adeta orduyu ona emanet ediyordu.[19]

29 Mayıs 1453'te İstanbul fethedildi. Fetih sonrasında Çandarlı Halil Paşa hakkında, kuşatmayı kaldırmak için Bizans'tan rüşvet aldığı iddia edildi. Bu yüzden Çandarlı Halil Paşa, azledilerek hapsedildi ve 40 gün sonra da infazı gerçekleşti. Bu Zağanos Paşa'nın *"paşalık imparatorluğu"*nu kurduğu bir zamandır. Bundan sonra Fatih, Zağanos Paşa ile akrabalık kurar. Zağanos Paşa, kızını II. Mehmed'e vererek onun kayınpederliğine yükselir ve aynı zamanda Çandarlı'nın idam edilmesinden sonra 1453'te veziriazam olur. Ancak onun veziriazamlığı fazla uzun sürmez. Zağanos Paşa, 1456'daki Belgrad Kuşatması'na da katılır. Sefer başarısız olur ve Zağanos Paşa, veziriazamlıktan azledilir. Azledilmesinin sebebi olarak; Halil Paşa'ya karşı güçlü bir muhalefet kurması ve Padişah'a çok yakın olmasından dolayı ortaya çıkan memnuniyetsizliğin giderilmek istenmesini söyleyenler de vardır. Şüphesiz her ne sebeple olursa olsun Zağanos Paşa merkezden uzaklaştırılmıştır. Farklı bölgelerde yine devlet hizmetinde bulunsa da eski kuvvetini kaybetmiştir. Trabzon'un fethinden sonra 1464'de öldüğü tahmin edilmektedir.[20] Zağanos Paşa'nın birçok hayır eseri vardır. Türbesi Balıkesir'de olmakta birlikte Trabzon'da da eserleri bulunur. Balıkesir'de bir cami [Paşacamisi], bir hamam [Paşahamamı], bir imarethane, bir çeşme, İftelle köyünde [Pamukçu kasabası] bir kaplıca, bir muallimhane [bugün mevcut değil] yaptırmış, Balıkesir'in eteğinde bulunduğu dağdan su getirtmiştir. Bu su, cami ve hamamın ihtiyaçları için kullanılmıştır. Ayrıca Trabzon'da bir köprü, Edirne'de bir bekârhane, Kula ilçesinde bir su yolu ile bir mescid, Sofya'da bir hamam ile Filibe'de bir cami vardır.[21]

Çandarlı Halil Paşa ise söylendiği gibi İstanbul'un fethine muhalefet etmekte idi. Karşısında aksini savunan Molla Gürani, Akşemseddin, Zağanos ve Şehâbeddin paşalar gibi güçlü bir grup olmasına rağmen her seferinde İstanbul Kuşatması'nın kaldırılmasını -kötü haberleri bahane ederek- teklif ediyordu. Nihayet Halil Paşa, 30 Mayıs 1453'te azledildi. Çocukları ile birlikte tevkif edildi. Daha sonra çocukları serbest kaldı ise de kendisi idam edildi. Malları devlet tarafından müsadere edildi. Ama II. Bayezid Devri'nde malları yeniden çocuklarına verildi. Türbesi İznik'te Yeniçarşı Caddesi'nde bulunmaktadır. Çandarlı ailesinden gelen Halil Paşa, Osmanlı Devleti'ne hizmet edecek olan birçok âlim ve paşa yetiştirmiştir. Kendisi de zengin, cömert,

---

[19] *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, Hz. Şerif Baştav, Ankara DTCF, Ankara, 1973 s. 143-144.

[20] Feridun Emecen, "Zağanos Paşa", *DİA*, c. 44, s.72-73.

[21] Muharrem Eren, *Zağnos Paşa*, Balıkesir Lions Kulübü, İstanbul, 1987, s. 46-47.

devlet idaresinde tedbirli, tecrübeli ve ihtiyatı elden bırakmayan biri olarak gösterilir.[22]

Osmanlı Devleti'nin Fatih ile başlayan imparatorluk sürecini tasvir etmek amacıyla kullanılan *"Köleler İmparatorluğu"* tabiri gerçekten de Fatih'in arkasında bıraktığı Osmanlı Devleti'ni çok güzel bir şekilde anlatmaktadır. Kulların devlet kademesine girmesi, Fatih ile başlamayıp ecdadından gelen bir sistem ise de Fatih; bu durumu kanunlaştırmış ve adeta kökleşmesini sağlamıştır. Bu durum ileriki dönemlerde Türkler ve devşirmeler arasında bir gerilimin de yaşanmasına neden olmuştur. Dahası yüksek devlet kademelerindeki mevkilerin özellikle de veziriazamlığın, kendilerinin hakkı olduğunu ve bunun devlet geleneği olduğunu savunan devşirmeler; Karaman Türk'ü olan Pirî Mehmed Paşa'nın veziriazamlığını bu yüzden istememişlerdir. Onun veziriazamlığını adeta bir gasp, en azından haksızlık olarak görmekte idiler. Kul sistemini Fatih, devlet mekanizması haline getirdi. Buradaki amacı merkezî otoriteyi yani mutlak güç olarak padişahı devlet yönetiminin zirvesinde tutmak suretiyle dünyada Allah'tan başka kimseye hesap vermez ve yönetimini sorgulanamaz kılmak idi.[23]

Fatih'in mutlak güç olarak padişahı merkeze alması ve kullardan örülü bir devlet örgütü kurma çabası; şüphesiz onun şehzadelik ve özellikle de ilk saltanat yıllarında bu fikre sahip olduğu ve sonrasındaki gelişmelerin de bunu mecburi hale getirdiğini göstermektedir. Zira Fatih, ecdadı Yıldırım Bayezid'in yarım bıraktığı merkezî bir imparatorluk kurma düşüncesini de bu şekilde yerine getirmiş oldu. Bu yüzden Fatih'in şehzadelik yıllarını her ne kadar açık tarihî bir veri olarak öğrenemesek de özellikle ilk saltanat yılları (1444-1446) ile saltanat sürmüş sâbık bir padişah olarak Manisa'da geçirdiği 5 yıl (1446-1451) ve ardından İstanbul'un fethi sürecinde uykularını kaçıran muhalif tavırlar bunda etkili olmuştur. Bu yüzden *"paşalar ve padişahlar"* arasındaki iktidar mücadelesini görebilmek için Fatih Dönemi bize net bilgiler vermektedir. Bununla birlikte Fatih, babası II. Murad'ın nasıl bir süreçten geçtiğini görmüş, onun durumuna düşmemek için devlet yönetiminde radikal reformların gerekliliğine kanaat getirmiştir. Ayrıca dedesi Yıldırım Bayezid'in ne yapmak istediğini net kavramış ve bu hedefe ulaşmak için amacından asla şaşmamıştır. Esasen Fatih, sağlam bir devlet için geçilmesi gereken bir süreci tamamlamıştı. Bu süreç çok sancılı olmuş ve hiç şüphesiz en büyük sıkıntıları da II. Murad çekmişti.

---

[22] Münir Aktepe, "Çandarlı Halil Paşa", *DİA*, c. 8, s. 212-213.

[23] Halil İnalcık, "Padişah", *DİA*, c. 34, s. 140-143.

Paşaların Akıl Oyunları ve II. Murad'ın Cülusu

Doukas'ın aktardığına göre Çelebi Mehmed Mayıs 1421'de Edirne yakınlarında avlanmak ister. Sürek avını takip ettiği bir sırada ormandan hızlıca bir domuz çıkar ve Çelebi Mehmed'in önünde belirir. Padişah elindeki mızrak ile domuzu avlamak için hamle yaptığında birden bire bir nüzul [felç, inme] isabet eder ve yarı baygın bir şekilde atından aşağıya düşer. Etrafında bulunan solaklar hemen padişah'ı düştüğü yerden kaldırır ve yakın olduğu için doğruca Edirne Sarayı'na götürür. Bu sırada Padişah nüzul ve düşmenin etkisi ile hayli yorgun bir haldedir. Ancak Padişah'ın rahatsızlandığını duyan yeniçeriler *"babalarını"* görmek ister ve Saray'ın önünde toplanırlar. Gün doğumunda Çelebi Mehmed güçlükle de olsa yeniçerilere kendisini gösterir ve iyi olduğu izlenimini verir. Bütün ordu padişahın iyi olduğunu görünce *"Padişahım çok yaşa!"* diyerek onu selamlarlar. Ancak ertesi gün yeni bir nüzul daha isabet eder ve Padişah'ın dili tutulur. Padişah yatağa düşer. Henüz 42 yaşında genç denebilecek bir çağda olmasına rağmen bu hastalıktan kurtulamayacağını anlar. Bu sırada yanında Rumeli Beylerbeyiliğini de uhdesinde bulunduran Veziriazam Bayezid Paşa, İkinci Vezir Çandarlı İbrahim Paşa ve hem bir asker hem de bir mimar olan üçüncü vezir Hacı İvaz Paşa vardır. İki saray hekimi ise çoktandır Padişah için ilaç hazırlama telaşına düşmüştür. Bunlar arasında Veziriazam Bayezid Paşa'nın ayrı bir önemi vardı. Zira yine Doukas'ın söylemi ile Bayezid Paşa, Çelebi Mehmed'in bütün güçlüklerde ve kederlerinde hep onun yanında bulunmuştu. Şimdi son nefesini verirken yine çok sevdiği ve adeta kader ortaklığı yaptığı lalası ve Veziriazamı Bayezid Paşa onu yalnız bırakmıyor, başucundan ayrılmayarak hekimlerin neler yaptığını yakından takip ediyordu. Onlar etrafında koşuşturadursun mazideki günler Çelebi Mehmed'in gözlerinde tüllenmeye başlamıştı bile!..[1] Çelebi Mehmed Bursa'dan sonra Edirne'yi de hâkimiyet altına alıp 1413'te Osmanlı Devleti'nin padişahı olarak tahta çıktığında hiç vakit kaybetmeden Bayezid Paşa'yı veziriazam yaptı. 12 yaşındaki Çelebi Mehmed 1399'da Tokat, Sivas ve Ankara'yı içine alan Amasya sancağına gönderildiğinde yanında lala olarak Bayezid Paşa vardı.[2] 1402'de babası Yıldırım Bayezid ve diğer kardeşleri Süleyman, Musa, İsa ve Mustafa gibi o da muharebeye katıldı. Ancak ordunun merkez ve kanatlarında

---

[1] Mikhael Doukas, *Tarih; Anadolu ve Rumeli 1326-1462*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 112.

[2] Halil İnalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İsam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 121.

değil, kuvvetle muhtemel yaşının küçüklüğünden dolayı ordunun gerisinde yedek kuvvet olarak muharebeyi takip ediyordu.[3] 28 Temmuz 1402'deki Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'in ordusu dağılıp oğulları Musa ve Mustafa ile birlikte esir olması, Osmanlı Devleti'ni yeni bir maceraya sürükledi. Bu sırada Çelebi Mehmed ordunun bozguna uğradığını görünce lalası Bayezid Paşa ile birlikte harp meydanından ayrılarak sancak valiliği yaptığı Amasya'ya

Hünername'de II. Murad'ın Haziran 1421'de Bursa'da tahta cülusu. Erkân-ı devlet ve Kapıkulu askerleri protokole göre padişaha sadakatlerini sunuyorlar. Padişah'ın sağında paşaları ile Kazasker ve Bursa Kadısı Molla Fenari görülüyor. Padişahın arkasında silahdarlar sultanın ok, yay ve gürzünü tutuyor. Aynı zamanda içoğlanları da padişahın huzurundalar. Ön cephede de elinde değnek ile kapıcılar kethüdası protokolü düzenliyor. Buna göre II. Murad; Bursa'da tahta cülus ettiğinde Bayezid Paşa veziriazam, Çandarlı İbrahim Paşa ikinci vezir ve Hacı İvaz Paşa'da üçüncü vezir idi. II. Murad padişahlığını ilan ettikten sonra Bizans elçileri gelmiş ve Padişah'tan kardeşlerini istemişti. Bayezid Paşa, II. Murad'ın kardeşlerini Bizans İmparatoru'na rehin vermeyi kabul etmeyince Mustafa Çelebi Bizans tarafından Osmanlı sultanı ilan edilmiş ve Rumeli'deki mücadelesinde desteklenmişti. Böylesi büyük bir meseleyi II. Murad, karşısında duran paşaları sayesinde aşmayı başardı. Ancak bu sırada Veziriazam Bayezid Paşa'da hayatını kaybetti. Hünername; Minyatür ve Sanatçıları, İstanbul, 1969, s. 14.

[3] Uzunçarşılı, "Mehmed I", *MEB-İA*, c. 7, s. 497.

çekilme kararı aldı. Gidebildikleri yere kadar atları ile birlikte giden Çelebi Mehmed ve Bayezid Paşa, sonrasında yollarına yayan devam etmek zorunda kaldılar. Ancak az sonra çocuk yaştaki şehzade bu yolculuğa dayanamadı ve ayakları şişerek yürüyemez hale geldi. Diğer yandan durup dinlenmek de bu sırada son derece tehlikeli idi. Zira Timur'un kendilerini takip ettirme tehlikesi olduğu gibi, bölgedeki eşkıyaların da saldırısına maruz kalabilirlerdi. Bu yüzden bir an önce güvenli topraklara, Tokat veya Amasya'ya kendilerini atmak için gayret gösterdiler.

Çelebi Mehmed'in yürüyemez olduğunu gören lalası Bayezid Paşa, Şehzade'yi sırtına aldı ve yola o şekilde devam ettiler. Durmaksızın yollarına devam eden Bayezid Paşa, kimi yerde Çelebi Mehmed'i güvenli bir yere saklayıp kendisi de Kalenderî dervişi kılığında üzerinde tek bir entari ile köylere ve evlere gidiyor, ekmek dileniyordu. Kendisine verilen ekmeği doğruca Çelebi Mehmed'e getiriyor ve Şehzade'nin karnını doyuruyordu. Böylece geleceğin sultanı olacak Çelebi Mehmed'e ne kadar sadık ve güvenilir olduğunu gösteren Bayezid Paşa, lalalığının da hakkını yerine getiriyordu.[4] Tokat'a yaklaştığında Çelebi Mehmed, Bursa'ya yönelmek istedi. Devletin hazinesi orada idi. Ancak bölgenin tehdit altında olmasından dolayı eski başkente gitmek sakıncalı görüldü. Sonrasında Amasya'ya gitme kararı alındı. Ancak Amasya'nın yönetimi de Timur'un maiyetinde bulunmuş olan Kara Devletşah'a verilmişti. Halk bunu istemeyip Çelebi Mehmed'i davet etti. Çelebi Mehmed de Kara Devletşah'a yaptığı bir baskınla onu öldürdü ve Amasya'ya girmeyi başardı. Ayrıca Çelebi Mehmed Amasya'ya girdiğinde Kubadoğlu, Mezid Bey ve Taşan ailesi gibi Timur'un hükümdarlığını kabul etmiş aileler ile karşılaştı. Kendisi de 1403'de Timur'un hükümdarlığını kabul etti ve bastırdığı sikkede Timur adını zikretti. Ayrıca Çelebi Mehmed şehir eşrafı ve ulema tarafından desteklenirken Yıldırım Bayezid'in hükümdarlığında Osmanlı hanedanına tepki gösteren yerel beylerin muhalefeti ile karşılaştı.

Doukas'a göre Bayezid Paşa Arnavut idi ve Yıldırım Bayezid zamanında sarayda yetişti. Ancak Bayezid'in babasının ismi Yahşi olması hasebiyle onun Amasya'nın köklü ve nüfuzlu bir ailesinden gelmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Çelebi Mehmed'in Amasya'ya yerleştikten sonra buradaki yerel Türk hanedanlarını ortadan kaldırması ve kendi otoritesini kurması takip edildiği zaman Bayezid Paşa'nın da Amasya'nın yerli ve köklü bir ailesinden gelmiş olması akla daha uygun gelmektedir. Böylece Çelebi Mehmed'in ağabeyi Emir Süleyman, babasının Veziriazamı Çandarlı Ali Paşa ve Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'yı kendi safına almışken Çelebi Mehmed'in de Türkmen ailesinden gelen nüfuzlu ve dirayetli bir devlet adamı olan Bayezid Paşa'yı yanında tuttuğu görülür. Bayezid Paşa hem Amasya'daki yerel hanedanların bastırılmasında

[4] Doukas, s. 112.

ve hem de Çelebi Mehmed'in padişahlığı sırasında 1416'da Manisa-İzmir dolaylarında ortaya çıkmış Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanlarının bastırılmasında da etkili oldu. Hatta bu sırada Çelebi Mehmed, Edirne'den ayrılamayıp kardeşi Mustafa Çelebi gailesi ile uğraştığı için Veziriazamı Bayezid Paşa ve 12 yaşındaki oğlu Şehzade Murad'ı görevlendirdi.

Bu dönemlerde 25 yaş civarında ve İzmir'de bulunan Doukas, Börklüce Mustafa İsyanı'na şahit olan ve en derli toplu bilgileri verenlerden birisidir. Aktardığına ve tarifine göre Kalenderî dervişi kılığında olan Börklüce Mustafa, Batı Anadolu'daki Türkmenler üzerinde hayli etkili oldu. Bir süre sonra adını duyurdu ve etrafında binlerce mürit toplanmaya başladı. Bunlar Börklüce Mustafa'ya "Dede Sultan" demekle beraber, adeta büyülenmişçesine onu bir kurtarıcı olarak görüyorlardı. İsyanı bastırmak üzere gönderilen Timurtaş Paşazade Ali Bey de başarılı olamamış ve Manisa'ya çekilmek zorunda kalmıştı. İşte bundan sonra 12 yaşındaki Murad ve Veziriazam Bayezid Paşa bölgeye gönderildi. Nakledildiğine göre isyanda parmağı olan uzaktan yakından bu işe karışan hiç kimsenin gözünün yaşına bakılmadı ve hepsi katledildi. Diğer yandan Börklüce Mustafa da yakalandı. Bayezid Paşa onu deve üzerine yerleştirilen "T" biçimindeki bir kalasa avuçları açık kalacak şekilde mıhladı. Bayezid Paşa, Börklüce Mustafa'yı müritlerinin gözü özünde Selçuk'ta dolaştırmaya başladı ve diğer yandan da onlara bu inançtan vazgeçmeleri için çağrıda bulundu. Ancak hiç birisi inandıkları yoldan geri dönmediler. Bunun üzerine Bayezid Paşa da deve üzerinde asılı duran Börklüce Mustafa'nın gözleri önünde müritlerini kılıçtan geçirmeye başladı. Kadın erkek ayırt etmeksizin öldürmeye başladı. Börklüce Mustafa'nın müritleri öylesine büyülenmişti ki bedenlerini kılıçlar doğrarken bile gülümseyerek can veriyor ve "Dede Sultan *yetiş!*" bağırışları ile her tarafı inletiyorlardı. Bu takipten kurtulamayanların hepsi inançlarının diyetini canları ile ödediler. Börklüce Mustafa da daha sonra asıldığı yerden indirildi ve parça parça edildi. Buna rağmen hâlâ ona inananlar vardı ve bir gün mutlaka gelip kendilerini kurtaracağını ümit ediyordu. Dahası bu olaylara şahit olan keşiş dahi Doukas'a birgün onun mutlaka geleceğini söylüyordu. Zira Börklüce Mustafa'nın vaat ve telkinleri o kadar inandıcı ve kuvvetli idi ki mesajının ulaştığı Türkmenlerin buna katılmaması imkânsızdı. Buna göre kadınlar dışında herşey toplumun ortak malı olacaktı. Yani yiyecekler, çift hayvanları, tarlalar ve evler komşuların ortak kullanımına her zaman açıktı. Yalnız tek istisna kadın ve kızların ortak kullanılmayacak olması idi. Buna göre bir kimse rahatça bir diğerinin evine girecek, o da istediği zaman bir diğerinin evine girip ortak kullanım özgürlüğünden istifade edecekti.[5]

[5] Doukas, s. 98-99.

Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'in bu çıkışları İznik'de ev hapsinde olan Şeyh Bedreddin'i de harekete geçirdi. Kendisi İslam âlimi olmakla beraber Musa Çelebi'nin kazaskeri idi ve 3 yıllık zaman içerisinde ilmi ile herkesi adeta büyülemişti. Muhtemelen daha bu günlerde resmî inanca ters birtakım düşüncelerini belli ediyordu. Zira Musa Çelebi'nin ortadan kaldırılmasından sonra kendisi İznik'e getirilmiş ve ev hapsine konularak kendisine 1.000 akça aylık maaş bağlanmıştı. Şeyh Bedreddin, kazaskerliğinde özellikle Rumeli'de verdiği tımarlar ile uç beyleri arasında tanınmış ve muhtemelen düşünce yapısı ile de onların dikkatlerini çekmişti. Börklüce Mustafa'nın isyanına paralel olarak hacca gitme bahanesi ile Sinop'a, oradan Kefe'ye ve oradan da kendi düşüncesinin yoğun bir şekilde paylaşıldığı ve dahası akıncıların karargâhı olan Deliorman'a geldi. Muhtemelen burada kendisine katılmasını ümit ettiği akıncı beyleri ile isyanına askerî bir kimlik de kazandırmak istemiş olmalı. Diğer yandan bu dönemde sultanı belirleyen elit sınıfın Rumeli akıncı beyleri olduğu hatırlacak olursa onun buraya neden gelmiş olduğu daha net anlaşılmaktadır. Deliorman'a gelen Şeyh Bedreddin burada "Gelün, şimden gerü padişahlık benümdür. Taht bana musarrahdur. Sancak isteyen gelsün. Ve tımar isteyen gelsün. Ben şimden gerü huruç etdüm. Bu vilayetde halife benem. Mustafa, Aydın elinde huruç etdi. Ol dahi benüm hizmetkarumdur." diyerek kendi adı ile özdeşleşecek ve asırlarca problem halinde kalacak isyanını başlattı. Ancak ne kendisinden tımar almış olanlar ne de tımar ümit edenler Şeyh Bedreddin'in yanına geldiklerinde aynı heyecanı göremediler. Bu sırada Bayezid Paşa ve Şehzade Murad, Börklüce Mustafa İsyanı'nı başarılı bir şekilde bastırarak kuvvetleri ile Şeyh Bedreddin üzerine hareket ettiler. Osmanlı kaynaklarının aktardığına göre Şeyh Bedreddin için gelenler "Bunun işinde hayır yok!" diyerek onu tuttular ve o sırada Serez'de olan Çelebi Mehmed'in huzuruna çıkardılar. Kendisi ulema olduğu için idamı da şer'î usullere göre olmalı idi. Aşıkpaşazade'nin aktardığına göre Acem'den gelmiş olan Mevlana Haydar'a şer'an cezasının ne olduğu soruldu. O da "Kanı helaldür amma malı haramdır." diyerek katline ferman çıkardı. Bunun üzerine Şeyh Bedreddin hiç vakit kaybetmeden Serez'deki pazar içinde herkesin gözleri önünde asılarak idam edildi. İbret olması için de bedeni birkaç gün ipte asılı kaldı. Sonrasında müritleri onu ipten alarak defnettiler.[6] Her şeye rağmen Şeyh Bedreddin'in idam edilme sebebi onun düşünce yapısı değil, Osmanlı yönetimine isyan etmesi ve bir bakıma alternatif oluşturması idi.

Menakıb-ı Şeyh Bedreddin'i yazan Şeyh Bedreddin'in torunu Hafız Halil, dedesinin idamı konusunda ilginç bazı bilgiler verir. Buna göre her şeye rağmen Çelebi Mehmed, Şeyh Bedreddin'i affetmiş ve idamına rıza göstermemişti. Ancak Veziriazam Bayezid Paşa, Çelebi Mehmed'in affına karşı çık-

[6] Bilal Dindar, "Bedreddin Simavi", *DİA*, c. 5, s. 331-334.

mış ve bunca badirelerden sonra onun serbest kalmasını doğru bulmamıştır. Bunun üzerine Çelebi Mehmed serbest bırakılmasını istese de Bayezid Paşa görüşünden dönmemiş ve onun baskısı sonucu idam edilmiştir. Hatta Hafız Halil, dedesi Şeyh Bedreddin'in idamını savunanların bir süre sonra adeta çarpıldıklarına dair birtakım göndermeler yapar. Buna göre Şeyh Bedreddin'in idamını isteyenlerin başında gelen Bayezid Paşa, 1421'de II. Murad'ın amcasını durdurmak için gittiği sırada Sazlıdere'de idam edilecektir. Hatta Menakıb'da bu durum "İntikam oldı ana da arada, türbesi yapıldı Sazludere'de." diyerek açıklayacaktır. Hafız Halil, dedesi Şeyh Bedreddin'in idamını isteyenlerden bir diğerini de isim vermeksizin "Biri Şah'un hâcesiydi iy hâcem, gözleri ama olub çekdi nedem." diyerek işaret edecektir. Buna göre gözlerinin âmâlığından bu kişinin Molla Fenarî olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira hayatının sonlarına doğru gözleri artık görmez olan Molla Fenarî'nin de bu sırada Şeyh Bedreddin'in idamını istemiş olması kuvvetle muhtemeldir.[7] Börklüce Mustafa, Torlak Kemal ve sonrasında yüzyıllara damgasını vuracak olan Şeyh Bedreddin İsyanı bastırıldıktan sonra Şehzade Murad ve Bayezid Paşa, Edirne'de muzaffer bir eda ile Çelebi Mehmed'in huzuruna çıktı. Çelebi Mehmed, oğlu Murad'a çeşitli armağanlar verdi ve sonrasında Yörgüç Paşa'yı[8] kendisine lala yaparak onu Amasya'ya gönderdi. Kendisi Veziriazam Bayezid Paşa ile merkezde kaldı.

Ölüm döşeğindeki Çelebi Mehmed'in yanındaki bir diğer paşa ise İkinci Vezir Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa idi. Kendisi, babası ve ağabeyi Ali Paşa gibi âlim ise de onlar gibi ordu sevk ve idaresinde bulunmuş bir komutan değildi. Yıldırım Bayezid zamanında kadı olduğu tahmin edilmekle beraber, ağabeyi Ali Paşa'nın 1405 tarihli vakfiyesinde kendisinin Bursa kadısı olduğu görülmektedir. Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'na İbrahim de katılmış ve veziriazam olan ağabeyi Çandarlı Ali Paşa ile muvafık hareket ederek Timur ile meydan muharebesi yapılmasından kaçınmıştı. Buna göre Veziriazam Çandarlı Ali Paşa, Yıldırım Bayezid'e verdiği tavsiyede Timur'un ordusunun büyüklüğünden bahisle onu Anadolu'da dolaştırıp ordusunu yormak ve sonrasında vur kaç taktikleri ile askerlerini bezdirip en sonunda imha etmekti. Ancak Yıldırım Bayezid, Timur ile bir an önce vuruşmak ve neticeyi görmek için bunu kabul etmedi ve hemen harp hazırlığına başlanmasını emretti.[9]

---

[7] *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Menakıbı*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı-İsmet Sungurbey, Eti Yayınevi, İstanbul,1967, s. 124-125.

[8] Fahamettin Başar, "Yörgüç Paşa", *DİA*, c. 43, s. 566-567.

[9] Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Al-i Osman*, Haz. Nihal Atsız, [Osmanlı Tarihleri I], Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1949, s. 143.

Veziriazam Çandarlı Ali Paşa'nın kardeşi İbrahim de Yıldırım Bayezid'in cesaretine güveniyor ancak bunun savaşı kazanmak için yeterli olmadığını biliyordu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Chalkokondyles'den naklettiğine göre Çandarlı İbrahim Paşa da ağabeyi Ali Paşa ile aynı görüşte idi ve Yıldırım Bayezid'e şu şekilde tavsiyede bulunuyordu.

> Padişahım, eminim ki sen bugün dünyanın harpte en ziyade tecrübe görmüş, sertleşmiş ve pişmiş askeriyle harbe hazırlanıyorsun. Ben bu askerlerden bahsolunan birçok meclislerde bulundum ve daima onların cesaret ve şecaatinden bahsedildiğini işittim. Aldığımız malumata göre Timur'un askeri bizimkinin üstündedir. Gelişigüzel düşmana hücum edecek olursak bütün kuvvetimizi israf etmiş olacağız. Her iki ordunun harp sistemi birbirine uymaz. Eğer Timur makul hareket ederse bütün kuvvetlerini harbe sürmez ve bizi mütemadi yorgunlukta bulundurur. Çarpışmada galip gelsek bile Timur harbe sürmediği zinde kuvvetle bizi yıpratır. Firarları bile tehlikelidir. Toplanıp hücum ederler. Her ne şekilde olursa olsun kuvvetli düşmanla çarpışmak taraftarı değilim.[10]

Ancak Yıldırım Bayezid bu tavsiyelerin hiçbirine uymadı ve harp meydanında da uygun stratejiyi kollamaktan geri durdu.

Ankara bozgunundan sonra Çandarlı İbrahim Paşa'yı Musa Çelebi'nin yanında görüyoruz. Ancak nasıl ki Emîr Süleyman umursamaz tavırları ile yanındakileri kendisinden uzaklaştırdı ise Musa Çelebi de şedit davranışları yüzünden etrafındakileri dağıttı. Hatta Emîr Süleyman Edirne Hamamında şarap içmekte iken Gazi Evrenos Bey gelmiş ve Musa'nın Edirne yakınında olduğunu haber vererek hazırlanmasını istemişti. Bunun üzerine Emîr Süleyman umursamaz bir tavırla kardeşi Musa Çelebi için "Hacı Lala, beni sohbetimden ayırma. Anın canı yoktur ki bunda gelip benimle mukabil ola." diyordu. Bunun üzerine Hacı Evrenos Bey, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa'nın yanına gitmiş ve durumun ciddiyetinden bahisle "Ey Ağa yörü, sen dahi var, senin sözünü işidir ola." demiş. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa da şarap içmekte olan Süleyman'ın yanına gidip duruma dikkat çekmiş. Fakat Emîr Süleyman hiç beklenmedik ve dahası hayatının hatasını yapmış. Kendisini uyaran Yeniçeri Ağası'nı hamamdakilere tutturan Emîr Süleyman, Hasan Ağa'nın sakallarını yoldurarak onu küçük düşürmüş. Bunun üzerine hamamdan çıkan Yeniçeri Ağası Hasan Ağa "Ey beyler ey ulular, bu bela bize nedir? Hürmetse ancak ola. Bu kişiden devlet ve saadet gitti. Şöyle bilmiş olasız ki ben Musa katına giderem, benimle gelen kapı oğlanı gelsin." dedi ve atına binerek kendisini takip eden yeniçerilerle birlikte Musa Çelebi saflarına katıldı.[11] Musa Çelebi de

[10] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, TTK, Ankara, 1988, s. 46, dipnot 3.
[11] Neşri, II, s. 483.

Emîr Süleyman'ı bertaraf ettikten sonra ondan geri kalmadı. Etrafındaki Rumeli beylerini eskiden Süleyman taraftarı olduğu için tahkir eden Musa Çelebi, herkesten zorla haraç alma yoluna gitti.

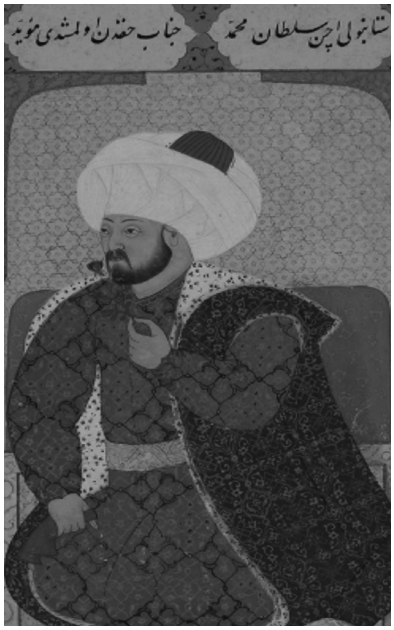

Çelebi Mehmed, Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâili'l-Osmâniyye, TSMK, H. 1563, y. 40b

Oruç Beğ Tarihi'nde nakledildiğine göre Musa Çelebi, Yıldırım Bayezid zamanında akıncıbaşı idi ve Rumeli Akıncıları ile birlikte akınlara katılırdı. Bu yüzden Rumelili onu çok iyi tanır ve cesaretinden dolayı takdir ederdi. Onun bu dönemde tanınmış olması ve Akıncılarla birlikte sefere katılması uç beylerinin Musa Çelebi'nin yanında yer almasında etkili oldu. Hatta Musa Çelebi, Mihaloğlu Mehmed Bey'i Rumeli beylerbeyi yapmıştı. Ayrıca Turhan Bey de Musa Çelebi safında yer aldı. Ancak Emîr Süleyman safında yer alan Evrenos Bey, halkanın dışında kalmıştı. Musa Çelebi şansı ile kapıkulu ocağını yanına çekmiş ve şimdi de bütün Rumeli uç beylerini kendi tarafında görmek istiyordu. Zira yeniçeriler ve akıncı beyleri yanında durduğu sürece hiçbir askerî güç onu tahtından edemezdi. Nakledildiğine göre Musa Çelebi Evrenos Bey'e kendi katına gelmesi için haber gönderdi. Ancak meşhur ve tecrübeli olan Gazi Evrenos Bey, yaşlılığını ve gözünün görmezliğini bahane ederek Musa Çelebi'nin katına varmak istemedi. Zira hem Musa Çelebi tarafında yer almak hem de tecrübesizce hareket etmek istemiyordu. Ancak Musa Çelebi onun körlük ve yaşlılık bahanesini kabul etmedi. Çünkü yanında iki üç bin akıncı ve son derece önemli miktarda kılıç eri vardı. Evrenos Bey'e adam gönderildi ve onu Edirne'ye getirdiler. Ancak Evrenos Bey bir hileye başvurdu. Her ne kadar yaşlı olsa da henüz gözleri görüyor, atına bütün atikliği ile biniyordu. Evrenos Bey kollarına iki adam girmiş olarak kör taklidi yaptı ve Musa Çelebi'nin huzuruna getirildi. Fakat kimse onun kör olduğuna inanmak istemiyordu ve hile yaptığından şüphe ediyorlardı. O yüzden gören bir kimsenin yemeyeceği bir yemek yaptılar ve Evrenos Bey'e ikram ettiler. Buna göre kurbağa ve çekirge karışık bir yemek yaptılar. Eğer Evrenos Bey bu yemeği yemez ve tereddüt ederse anlaşılacağı üzere gözleri görüyordur. Ancak yerse bütün şüpheleri üzerinden kaldıracaktır.

Elbette akıncı ve uç beylerinin en meşhuru olan bu silahşör, böylesi bir tecrübeyi anlamayacak birisi değildir. Zira Rumeli akıncı beylerinin en önemli özelliği kurnazlıkları idi. Nasıl ki kendisi hile ile kör taklidi yapıyorsa onların da hilesini anlamış olmalıdır. Sonunda kurbağa ve çekirge karışımından olan yemek Evrenos Bey'in önüne konulur ve herkes meraklı bakışlarla ne yapacağını beklemeye başlar. Evrenos Bey önüne konulan ve gözleri gören birisinin asla yemeyeceği bu yemeği o kadar afiyet ve iştahla yer ki onu izleyenlerin adeta iştahı açılır ve bu yemekten canları çeker. Böylece Evrenos Bey'in gerçekten de kör olduğuna ve hile yapmadığına ikna olurlar. Sonunda Musa Çelebi'nin katında yer alan paşalar *"Sultanım, bundan şimden girü ne gele. Pîr kişidür ve hem gözleri görmez. Bugünlük yarınlık bir kişidir."* diyerek onu yolcu ettiler. Evrenos Bey atına bindi ve doğruca Gümülcine yolunu tuttu. Güvenli topraklara gelince de birden bire gözleri açıldı. Sonunda Evrenos Bey'in hile yaptığı öğrenildi ve yeniden kapıya gelmesi için haber gönderildi. Ancak artık çok geçti ve Evrenos Bey, Çelebi Mehmed'e katılmak üzere safını belirlemiş oldu.[12]

Bu sırada Musa Çelebi de İbrahim Paşa'yı diplomatik görev için İstanbul'a göndermişti. İbrahim Paşa İstanbul'a gelince Musa Çelebi'nin şedit davranışlarından yakındı ve Çelebi Mehmed ileirtibata geçerek kendisine sığınmak istediğini söyledi. Bunun üzerine Çelebi Mehmed, İbrahim Paşa'ya hil'at göndererek bu durumdan memnun olacağını belirtti. Zira Çandarlı Ailesi, Osmanlı Hanedanı'na sadakatle bağlı olduğu gibi teşkilatlanmasında da önemli roller oynamıştı. En son olarak 1406'da ölen ve aralıksız 19 sene boyunca veziriazamlık yapmış Çandarlı Ali Paşa da devlete bir çok yenilikler getirmişti. Bunların en başında ücreti mukabilinde Rumeli'den ve Anadolu'dan cerehor toplamak geliyordu. Bir başka önemli teşkilat ise içoğlanı idi. İlk defa olarak Yıldırım Bayezid zamanında Çandarlı Ali Paşa tarafından uygulanmaya başlanan içoğlanı sistemi, Padişah tarafından da tutuldu. Hatta bu durumun ileride anlaşıldığı üzere bazı tepkilere de yol açtığı görülüyor. Öyle ki *Anonim Osmanlı Tarihi*'nde bu durum *"İçoğlanına itten beter rağbet iderlerdi."* şeklinde görülmektedir.[13] Böylece Musa Çelebi'den kaçan Çandarlı İbrahim Paşa da Çelebi Mehmed saflarına katılmış oldu.[14]

Çelebi Mehmed'in ölüm döşeğinde iken yanında olduğunu bildiğimiz ve diğer iki paşanın şöhretinden hiç de geri kalmayan üçüncü vezir Hacı İvaz Paşa'nın ise tarihimizde ayrı bir önemi vardır. Yapılan araştırmalara göre sipahilikten gelme ve Tokat'ın yerli bir Türk ailesine mensup olan Hacı İvaz

---

[12] *Oruç Beğ Tarihi 1288-1502*, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca, İstanbul, 2008 s. 44-45.

[13] *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, Neşir. F. Giesse, Haz. Nihat Azamat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1992, s. 34.

[14] Münir Aktepe, "Çandarlı İbrahim Paşa", *DİA*, c. 8, s. 213-214.